

İNSANIN SALDIRGAN VE YIKICI DOĞASINI ANLAMAK

Nurgül YAVUZER*

ÖZET

Sosyo-kültürel değer yargılarının göreceli olması ve kültürel farklılıklar nedeniyle her toplum farklı saldırganlık türlerini farklı biçimde değerlendirmektedir. Bu çalışma, bazı kişilik kuramları ve sosyal psikolojinin argümanlarıyla beslenerek insanın saldırgan yapısının savaş ve yıkıcılığa yol açmasının nedenlerini tartışmakta, insanın saldırgan davranışının doğasının nereden kaynaklandığını inceleyerek anlamaya çalışmaktadır. İnsanın intra-psişik ve bilişsel yapılarının ele alınması ve bunun üzerinden ahlaki benlik yapılarının tartışılması önemli görülmektedir. Ancak insana dair her türlü ahlaki seçeneklerin çoğu kendi içinde çelişki taşımaktadır. Bu amaçla çelişkilerin farklı düşünürlerce incelenerek barış ve hoşgörü olgusunun nasıl oluşacağına ilişkin sorulara cevap aranmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kişilik psikolojisi, Öz-yıkım, Güç ve otorite, Self psikoloji, Freud ve saldırganlık, Özgürlükten kaçış, Türüçü saldırganlık

UNDERSTANDING THE AGGRESSIVE AND DESTRUCTIVE NATURE OF MAN

ABSTRACT

Each society has a different way of evaluating types of aggression due to cultural differences and the relative nature of socio-cultural value judgments. Supported by arguments of some personality theories and social psychology, this study discusses, from a psychological point of view, the reasons why aggressive nature of man leads to wars and destruction. The study also tries to understand the outlet which aggressive nature of humans stems from by probing into the subject matter.

At this point, it is of great significance to address intrapsychic and cognitive aspects of humans and to discuss moral self-concepts based on such aspects. However, any kind of moral choice related to man constitutes a paradox in itself. For this reason, the study tries to find responses to questions regarding how phenomena such as peace and tolerance can emerge while analyzing the paradoxes from the view point of different philosophers.

Keywords: Freudian aggression theory, self-psychology, power and authority, self- destruction , violence

* Öğr. Gör. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, Psikoloji Bölümü

1. GİRİŞ

Toplumumuzda şiddet karşıtlığına yapılan vurgu tarihsel ve sosyo- kültürel faktörlerin bir sonucudur. Yakın döneme ait olaylar tarafından türetilmiş bu geleneğin incelenmesi, Siyaset Bilimi, Tarih, Psikoloji ve Felsefe gibi multidisipliner bir konudur. Toplumsallaşmış saldırganlık olarak değerlendirebileceğimiz saldırganlık bazı kültürlerde şiddet karşıtlığına vurgu yapabilir. Bunun nedeni sosyo- kültürel değer yargılarının göreceli olması ve her toplumun farklı saldırganlık türlerini farklı biçimde değerlendirmesidir. Horney (1937 ;1966) bir davranışın, yaşanmakta olan zaman içinde ortaya çıkış biçiminin anlam ve önem taşıdığı görüşündedir. Ona göre, çocukluk yaşantıları ile yetişkin yaşam arasında doğrudan ve yalın bir ilişki kurma imkanı sınırlıdır. Bunun nedeni aradan geçen sürede, kişinin yeni davranış örüntüleri geliştirmesine neden olan başka olaylar yaşamasıdır. Davranışların çevreyle olan ilişkilerine atıf yaparak kültürel etmenlerin ve bozuk insan ilişkilerinin nevroitik davranışların oluşumundaki etkilerini “Çağımızın Nevrotik İnsanı” adlı yapıtında tartışmaktadır. Horney’a göre bazı kültürlerde güvenliğe ulaşma aracı olarak egemenlik sağlamaya çalışmak anlamsızdır. Bunun nedeni o kültürde saygınlık çabalarına kesinlikle karşı çıkılmasıdır(Horney,1986). Nitekim nevroitiklerin egemenlik sağlamaya çalışmalarının nedeni toplumsal yapının kişiye güç, saygınlık ve zenginlik yoluyla güvenlik duygusu sağlayabilmesindedir.

Sosyal psikolojik tanımlamalara göre saldırganlık altına yerleştirilebilecek toplumsal şiddete dönük hareketlerin başında terörizm gelmektedir. Terörizm aşırı şiddetin işlevsel bir şekilde kullanımıdır. Savaş ise büyük ölçekli saldırganlık olarak tanımlanabilir. Adorno’nun geliştirdiği otoriter kişilik kuramı bu durumu bir kişilik özellikleri dizisine bağlamıştı. Milgram’ın (1963) itaat deneyleri, korkunç ve yıkıcı şeylerin kötü ve psikopat insanlarca yapıldığı yollu düşüncüyü yalanladı. Aksine deneyin ulaştığı sonuçlar çoğu sıradan insanın benzer tepkiler verebileceğini gösteriyordu. Nitekim bu açıklamaların ardından 1969’da Amerikan askerlerinin Vietnam’daki MyLai köyünde kadın ve çocukları katlettiği haberi geldi. Milgram’ın açıklamaları karşılığını bulmuştu. Milgram gündelik yaşama dair şu genellemeyi yapmıştı: “çocukluktan itibaren itaat etme öğretilir, böylece insanlar eylemlerinin kişisel sorumluluğunu üzerlerinden atarlar.”(akt:Hogg- Vaughan,2005). Sherif(1953) geniş ölçekli çatışmayı gruplararası ilişkilerin yapısı ile ilişkilendirerek bir dış grup üyesine yönelik ayrımcı fiillerin ancak grubun nesnel çıkarları tehlikede olduğunda artacağını öne sürmüştür(akt: Sakallı,N,2001).

Bu türden psikolojik açıklamalar içeren çalışmalar ve deneysel araştırmalar kişilik özelliklerine vurgu yapar. Bu çalışmalar kişi merkezli olandan grup merkezli olanlara kadar değişiklik gösterir . Ancak ister grup ister kişi merkezli açıklamalar olsun, saldırganlığın kişilik faktörü ile ilişkisine vurgu yapar. Bazı kuramcıların argümanlarına göre gruplar arasındaki ilişkiler eninde sonunda bireysel psikolojinin sorunlarıdır. Nitekim , Berkowitz ” Savaşa bireyler karar verir, barış bireylerce sağlanır, kendi toplumuna egemen olan inançları benimseyen yine bireyin

kendisidir” diyerek bireye vurgu yapmaktaydı.1974’lerin başında Tajfel bu düşünceye karşı çıkararak bireysel merkezin yerini toplumsal merkezin aldığını vurgulayarak, “gruplar arasında ki ilişkiler birey psikolojisi ile açıklanamaz” diyordu(Akt,Hogg- Vaughan ,2005).

Saldırganlık tanımı altına yerleştirilen diğer kavramlar intiharlar, medya da şiddet, aile içi şiddet gibi tartışma konularında varılan yargılar sosyo-politik nedenlerin yanı sıra ağırlıklı olarak psikolojik ve ahlaki sorunları içinde barındırmaktadır. Hangi disiplin penceresinden açıklanmaya çalışılırsa çalışılırsın aynı dünyayı paylaşan insanlar olarak birbirimize olan davranışlarımızla ilgili olması bakımından zamanımızın en önemli sorunları aslında ahlakidir. Herşeyin temelinde yatan budur .İnsanlık durumunun incelenmesine ilişkin açıklamalar bütünleştirici bulgularla değer kazanabilir. Bilim dalları temel olarak insanlığa ilişkin sorunlar üzerinde çalışır. Bir yandan eski kavramlara ilişkin anlayışlar derinleştirilir diğer yandan da yeni kavramlar geliştirilir. İnsana dair pek çok davranışın tanımlanması, kavramlaştırılması bu şekilde oluşturulmadığında insanın yıkıcılığı ve saldırganlığı hakkında bilgi sunmanın olanağı yoktur .Bunun en önemli nedeni olarak bilgi alışverişinin gerçekleşmesini ve bilgilerin artmasını, uydular sayesinde dünyamızın adeta küçülmesi ve algılarımızın değişmesini gösterebiliriz.

Bilgilerin birikip taşıdığı ama hiç görülmemiş zulümlerin ,merhametsizliklerin , şiddetin hala yaşandığı yüzyılımızda insanlığın bir ilerleme gösterdiği konusunda şüphe duymaya hakkımız vardır. O halde daha merhametli daha anlayışlı daha barışçı bir dünyada yaşayabilmek için hangi yeni fikirleri geliştireceğiz ve hangi bilgileri kullanacağız?,

Freud, “Uygarlığın Huzursuzluğu” adlı yapıtında ; “ İnsan türünün yazgısı söz konusu olduğunda, anahtar sorunun şu olduğunu düşünürüm: Kültürdeki ilerlemeler, insan türüne , kendisine özgü saldırganlık ve öz-yıkım itkilerinin toplu yaşam içinde yol açtığı bozuklukların üstesinden gelme olanağını tanıyacak mıdır?” sorusunu sorar(akt:Mitscherlich,1997).Bu yapıt iki dünya savaşı arası dönemde kaleme alındığı zamandan beri sorunun hala dikkatimizi çekmeyi sürdürdüğünü kabul etmemiz gerekiyor. Burada Mitscherlick (1997) hiçbir uygarlık türünün zulmü aşamadığını ileri sürer. Öldürme isteği içinde zulüm ancak ikincil etmen olarak işe karışır. Gerçekte zulüm, işkence yapılan insanların acılarından zevk almaya dayanır. Barış dönemlerinde gündelik yaşamın uğraşlarına dalmış küçük toplumlarda zulüm düzenli olarak birdenbire ortaya çıkar ve bu dönemde en güçsüz olanların üzerine çöker. Kendinden daha zayıf olanlara acı çektirmek ve onu kendi değerine göre biçimlendiği düşüncesiyle aşağılamak isteğinden kurtulmak bu çerçevede yer alır. Toplumun bize yapabileceği tek şey buyurmak ve kaba davranmak isteği uyandığında özeleştirici çabasından kaçınmamayı öğretmektir(s:221-223). Çatışma ve savaşın ortak bir kökeni var mıdır? Yıkıcılığı besleyen güç kaynakları aynı mıdır? İnsana özgü saldırganlığı , ruhsal kavram üzerine oturttuğumuzda Freudien yaklaşımla ele aldığımızda , bir yandan türdeşlerine zarar verme bir yandan özyıkım düşüncesi karşısında gerilemeye dayalı bir itki kaynağını varsayabiliriz. Örneğin

savaş, türüçi öldürme amacı taşır. Bu itkisel kaynak, bilinç düzeyinde mantıksallaştırılmış olarak bulunur.

Freud, ölüm tepisini kavramlaştırdıktan sonra, doğuştan gelen ve yıkıcılık eğilimi olarak gözönünde bulundurulan saldırganlık kavramından vazgeçti. Saldırganlığın, tepilerin dinamiği açısından da ele alınarak incelenmesi gerektiğini kavradı(Erten ve Ardalı,1997).

İnsanlık tarihi pek çok savaşlara tanık oldu şimdi de olmakta. Daha fazla barış stratejileri geliştirilmeye çalışılıyor ama daha da önemlisi insan kendi saldırganlık davranışının doğasının nereden kaynaklandığını daha fazla anlamaya çalışıyor. Konrad Lorenz((2008) , "saldırganlık insan doğasının bir parçası ise onu toplum ya da sosyal kurulumlar ortaya çıkarmaz" diyordu. Lorenz'e göre; saldırganlığın doğası hakkında bilgilerimiz, uygulamada kullanılmaya değer durumdadır. Saldırganlığın önlenmesi mümkün değildir. Önleneyeğinin sanılması durmadan ısısı artan bir buhar kazanı içindeki buhar basıncını , kaçmasına izin vermeyerek kazanın içinde tutmaya ve böylece patlamayı önleyeyeğini sanmaya benzer(s:413-414). Saldırganlığa karşı etkili olan şey; insanın içinde patlak veren ve taşan içgüdülerin yönlendirilerek saldırganlığa elverişli bir nesneye zararsızca aktarabilme iradesini kullanabilmesidir. Bir de Grekçe'de arınma ,rahatlama anlamına gelen "katarsis"için Lorenz spor önermekteydi(s:417). Zweig(1969),"katarsis" kavramını, Grek tragedyasında kurtarıcı eleman olarak geçen şey..ve Aristo'ya göre de katarsisin bir ruhsal sarsıntı ile arınma anlamında kullanıldığını ve yine Aristo'ya göre tragedyanın bu etkiyi yaptığına işaret ettiğini belirtir(s:62). Lorenz'in saldırganlığın ıslah edilmesinde sporun katarsis sağladığını belirtmesiyle bir anlamda saldırganlığın bu yönü ,değiştirilmiş eylem(redirected activity) olarak kavramlaştırılmıştı. Bu bağlamda Lorenz "türüçi saldırganlık" açıklanırken zarar vermeyi ve hatta öldürmeyi engelleyen tehlikeli saldırılardan centilmence müsabakaya geçişin aşamalarından bahseder.

Bu çalışma, insandaki barışçı eğilim ile savaşçı eğilimlerin bir arada nasıl bulunabildiğini bazı psikanalitik kuramların açıklamaları ile inceleyerek, insanın yıkıcı yanlarını ve barış eğilimlerini anlamaya çalışmaktadır. Bu tartışmaların ışığında yıkıcı düşüncelerin barışçı düşüncelere ve davranışlara dönüştürülmesinde ve uygarlık giysilerimizin altında eski çağlardan gelen ilkel bir varlık saklı olduğunu unutmaksızın insanın bu yetenekleri geliştirmesini , insanın iyi yanlarının nasıl geliştirilebileceği ve bunun nasıl korunabileceğini tartışmaktadır. Deneysel araştırmalar ile desteklenen bu görüşler hala felsefi bir anlam içermekten arınmamıştır. Örneğin Fromm, insanın temel ihtiyaçlarını karşılayacak bir toplum düzeni yaratmanın mümkün olduğunu söyler. Sevgi , kardeşlik , dayanışma ve işbirliğine dayalı olarak insanın kendi güçlerinin farkında olarak bu tür amaçlara yönelmesi ile yıkıcılığı yaratıcılıkla aşan bir toplum önermişti. Ancak böyle bir toplumda nekrofilinin gelişmeyeceği ve ahlak sorunlarının da bu şekilde çözülebileceğini öne sürmüştü.

1.1. Bazı Kuramsal yaklaşımlar

İyi olan ile kötü olan arasında yapılacak bir seçme ahlakın temel seçeneğidir. Güç ve güçsüzlük erdem ve kötülük arasındaki seçimlerdir. Ancak insana dair her türlü ahlaki seçeneklerin çoğu kendi içinde çelişki taşımaktadır. Bilimsel bilgi doğruyu aramaktır. Aynı zamanda eleştirel bir uğraştır ve biz varsayımları eleştirel biçimde sınırlarız. Bilindiği gibi bir kuramın amacı, insanın davranışını anlaşılır kılmak, bu davranışın gizli nedenlerini kavramaya çalışmak ve onları etkilemektir. Bu amaçla; insanın yıkıcı özelliklerini psikanalitik kuramın önemli temsilcilerinin argümanları ile incelerken bu sorunu, toplum ve uygarlık sorunu olarak görebilir miyiz? İnsandaki barışçı eğilimler ve savaşçı eğilimler nasıl bir arada bulunuyor? Ve bunun insana yaşattığı iç çatışmalar nelerdir? Gibi sorulara yanıt aranmaktadır. Fromm(1973), saldırganlığın en önemli kaynağı olarak narsisizmi işaret eder. Ardından, Rochlin(1973)'de saldırganlık ve narsisizm arasında yakın ve temel bir ilişki olduğunu ifade etmiştir. Ve bu ilişki zamanla kişilik içinde gelişerek tutarlı bir hal alır. Her iki kuramcı insanda ki saldırganlığı açıklamada Freud'un dürtü kuramının yeterli olmadığına vurgu yapmaktadırlar. Fromm şu soruyu sorar; Hangi kutsal etkenler, savaşa neden olmadıkları halde savaşı olanaklı kılar? Savaş bir ölçüye kadar, bütün değerleri tersine çevirir. Savaş açığa vurulması gereken özgeciler ve dayanışma gibi derine yerleşmiş insan tepilerini özendirir. Savaşırken insanın kendini seçkinleştirme şansı elindedir. Savaş, barış zamanında yaşamı yöneten adaletsizlik, eşitsizlik ve can sıkıntısına karşı dolaylı bir başkaldırıdır. Bu yüzden barış; eşitlik, dayanışma gibi unsurları sağlarsa insanların vuruşmalarını sağlamak çok zor olabilir. Sonuç olarak; modern çağdaki büyük savaşlara ve eski çağ devletleri arasındaki çoğu savaşlara engellenerek biriktirilmiş saldırganlık değil, askeri ve siyasal seçkinlerin araçsal saldırganlığı neden olmuştur. Modern savaşlar insanın yıkıcı doğasının yol açmış olması gerektiği varsayılarak normal bir şey olarak görülmektedir. Bunun nedeni, günümüz uygarlığının eski uygarlıklara olan üstünlüğü konusundaki sarsılmaz inançta kaynaklanmaktadır(Fromm,1981).Freud'un dürtü kuramını yeterli bulmayan Fromm, Freud'un çağ açıcı yanını insanın karakter sistemini oluşturan güçler dizgesini kavramanın ve sistem içerisindeki çelişkilerin anahtarını bulmuş olması olarak açıklar. Ayrıca bilinçsiz süreçlerin ortaya çıkarılması köklü bir buluştur ve insan davranışının kökenlerine inilmektedir. Freud'un görüşlerine göre insan; neden olacağı zararı önlemek için hem içten hem de dıştan güçlü bastırma gerektiren antisosyal itkiler tarafından yönlendirilen bir varlıktır.

"Grup Psikolojisi ve Ego'nun Analizi" adlı eserinde Freud, insanların toplumsal ilişkilerini, Schopenhauer tarafından yazılmış alegorik öyküden alıntı yaparak açıklar. Bir grup oklu kirpi çok soğuk bir kış akşamında donarak ölmek için, birbirlerinin ısısından yararlanmak amacıyla birbirine iyice yanaşarak toplasrlar. Fakat birinin dikenini diğerine batınca ayrılmaya zorlanırlar. Ve şimdi ne zaman ısınma ihtiyacı onları bir araya getirirse, ikinci kötülük gene ortaya çıkar. İşte bu yüzden, bir dertten diğerine gidip gelirler, taa ki dayanabilecekleri bir uzaklık buluncaya kadar(Akt:Lipson,2000).

Freud(1933) savaşa insan yıkıcılığının neden olduğunu savunmamış, çatışmaların barışçı biçimde çözümlenebilmesine temel olacak hiçbir uluslar arası hukuk bulunmadığı için gerçekleştiğine işaret etmiştir. İnsan yıkıcılığı etkenine, hükümet bir kez savaşa girişmeye karar verince insanların savaşa girmeye hazır olmalarını kolaylaştıran bir şey olarak yardımcı bir rol atfetmiştir(akt:Fromm,1973; Aronson, 1976).Bu görüşler Freud'un yıllara göre değişiklik gösteren saldırganlık ve içgüdü kuramının gelişmiş halidir diyebiliriz. Nitekim "thanatos" olarak isimlendirdiği yeni bir saldırganlık güdüsünü kavramlaştırmıştır. Yukarda açıklandığı gibi Freud saldırganlığın nedenleri ile ilgili görüşlerini 1.Dünya Savaşı'nda kitlelerin ölümü ile değiştirmiş ve insanların kendilerine zarar vermek için içgüdüsel bir istek duyduğunu belirtmiştir. Ancak güçlü bir benlik, kişinin kendisini yok etmesine izin vermeyeceği için bu içgüdü'nün başkalarına yönlendirildiğini ileri sürmüştür. Ardından gelen araştırmacıların engellenme ve saldırganlık hipotezi geliştirmelerinin en önemli etkeni Freud'un çalışmalarıdır. Engellenmişlik duygusu dolaylı saldırganlığa geçmektir ki başkalarına yönlendirilmiş saldırganlık olarak karşımıza çıkar. Bu açıklamalara bakarak şöyle bir çıkarsamada bulunulabilir; madem ki saldırganlık bilinçaltına itilmiş beklentileri harekete geçirmektedir o halde bir çok önyargı araç görevini üstlenir. Bu temel üzerine kurulan önyargı küçümsenen nesneye olağan bir tarzda bağlanır. Günlük yaşamdaki şiddete dönük olaylar bu düşünceyi onaylar niteliktedir. İnsanlar kendilerinden beklendiği gibi davranmadıklarında şiddet içeren tepkilerinin dinamikleri bu şekilde oluşur (Rycroft,C,1983,s:4-5).

Bu görüşlere psikanalitik kuramın yeni görüşleri olarak Kohut, şiddetli öfkenin tahrikle ortaya çıkacağını anlatır. Rochlin gibi(1973), zarar verici öfkenin narsisistik yaralanmalarla güdülendiğini söyler. Kohut'a göre(1977) buradaki saldırganlık yıkıcı değildir. Zarar verici saldırganlık ise bir çözülme ürünüdür. Benliğe dönük travmatik hayal kırıklığı ve başarısızlıklar çözülme ürünleri olarak yıkıcı saldırganlık olarak gelişir. Kohut'a göre insanın zarar vericiliği psikolojik bir olay olarak ikincildir. Kin dolu zarar vericilik çocuğun kendine güveninin bir ögesidir. Nasisist öfke biyolojik dürtünün tezahürü değildir. Freud, saldırganlığı bağımsız bir güdü olarak keşfetmişti. Sevgi kaybı, sosyal ilişki eksikliği saldırganlığı etkili biçimde destekleyen faktörler olarak açıklar. O' na göre; yanlış olarak uygulanan, küçüklükten itibaren çocuğa hiçbir frustrasyonun yaşatılmaması (non frustration children), her isteğinin karşılanması halinde uyumlu bir çocuk olacağı sayılması bir yığın nevrotik insanın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Gunther(1980) daha sonraları Kohut'un self-psikolojisinin örneklerine açıklık getirir ve saldırgan davranışı faaliyet halindeki tüm benliğin bir ifadesi olan bir çeşit kendine güven biçimi olarak tanımlamıştır. Buna karşılık aşırı mutsuzluk ve haz eksikliği sonunda kin dolu zarar vericiliği doğurur. Bireysel saldırganlıkların toplumsal yayılması söz konusu olabilir. Rochlin'in öngördüğü narsisist yapıların saldırganlık eğilimleri toplumun içine yayılarak şiddetlenebilir. Hatta Rochlin şunu der: "narsisizmin gaddarlığı bir insanlık şartıdır". İnsanın saldırgan ve yıkıcı doğasını anlamaya çalışan psikanalitik görüşler, barışa ket vuran psişik koşulları açıklığa kavuşturmaya çalışmaktadır(akt: Erten-Ardalı ,1997s:149-150).Aslında Epikuros'tan beri gündemde olan bir konudur ve Epikuros'çular da psikanalistlerin

yaptığını , uygarlığın can sıkıntısını kendi tarzında ortaya çıkarmaya çalışıyorlardı (Chioran,1956).

Ego psikolojisinin çağdaş temsilcileri korku, öfke, kızgınlık gibi davranışların da olağan insan davranışları olabileceğini vurgularlar ve bunların denetlenemez olmasının varsayılmasını yanıltıcı bulurlar. İnsanın bu davranışları göstermesi ellerinde olmayan nedenlerle değil seçimler sonucunda oluştururlar. İnsanın kendine yön verebilmesi ve baş etme stratejileri geliştirebileceği etkin davranışlara yönelmesi gerektiği şeklinde bir yaklaşım içinde olmuşlardır. Örn: Hartman'a göre(1939) ego'nun , çatışmaların ve id'in etkisi dışında kalan alanları vardır. Ego'nun bu özerk alanlarının kişinin çevresiyle uyumuna katkıları da vurgulanmıştır. Bu kuramcılar insan davranışlarının tümünü, kızgınlık, cinsel istek gibi içgüdüsel dürtüler ve bunların denetimindeki güçlüklerden kaynaklanan korkularla açıklamanın yanıltıcı bir yaklaşım olduğu görüşündedirler .Davranışlar bazı öğrenme süreçlerini de içerir. Dolayısıyla insan içinde bulunduğu durumları, elinde olmayan nedenlerle değil, kendi seçimleri sonucunda yaşar. Hartmann bazı savunmaların zaman içinde içgüdüsel güçlerden ve id'den kopup nötrleşerek ,uyum işlevlerine dönük ve özerk bir nitelik kazanabildiğine inanır(Geçtan,1993,s104-105 ;2010 ,s: 92).Hatta bazı savunma mekanizmaları içgüdüsel güçlerden koparak uyuma dönük bir nitelik kazanmaktadır. Burada, düşünce ve bilinçli dikkat ego'nun en önemli işlevleri olarak tanımlanabilir. Yani; insan davranışlarını bilinçli olarak yönetir ve bu konuda en önemli rolü düşünce oynar. Ancak bir insanın ne düşündüğü ve yaptığını ruhsal durumu belirler.

Saldırganlık ve insanın yıkıcı doğasına ilişkin kuramsal görüşler, bizim beklentilerimizi bir ölçüde karşılamaktadır. Gerçekte benliği sarsan etkenlerin kaynağı derinlerde ancak toplumun yarattığı durum ve koşulları da göz önünde tutmamız gerekir. Bu noktada Fromm'un açıklamaları oldukça aydınlatıcı olmuştur. Adorno ise uzlaşmamış dünya ile uyum bahanesi altında baskıyı arttırmayla sonuçlanan eğilimlerden bahseder. Uyumun bedeli baskıyı arttırma, hoşgörüsüzlüğü ve üstben'i güçlendirme anlamına gelir. Katı bir üstben şiddete neden olabilir. Adorno otoriter kişilik kuramında ırkçılığa varan esnek olmayan benlik yapılarını açıklar(Auteritarian personalty,1950).Kendi yazdığı bir makalesinde otoriter kişilik yapısına manipülatif kişilik adını vermiştir(2007,s:236). Bu kişiliklerin ayırt edici özellikleri ise şöyle sıralanmaktadır: organizasyon takıntısı, dolaysız insancı deneyimler edinmede genel yetersizlikler, duygusal katılık ve aşırı gerçekçiliktir. Böyle insanlar ne dünyayı olduğundan farklı düşünebilir ne de farklı olmasını isterler. Şeyleşmiş bilinçle mücadele etmek zordur çünkü aslında insancı deneyimleri yetersiz olan manipülatif kişilikler tam da bu sebepten bir tepkisizlik geliştirirler ki bu da onları psikotiklerle ilişkilendirmemizi olanaklı kılar(Adorno,2007,s.237).

Fromm eserlerinde insanın uyum çabalarından yola çıkarak bu çabaların sonunda nasıl güç, saldırganlık ve bir dizi gerilim ögesi barındırdığını açıklar. Freud tarihin insan tarafından oluşturulduğuna inanmıştı. Fromm ise insanın tarih tarafından şekillendirildiğini savunur. Fromm'un etkilendiği Marks, insanın yaşam

uygulamalarıyla biçimlendirildiğini söylemişti (Yanbaşı,G,1990,s:90). Yani insan yalnızca yeni koşullara uymakla kalmıyor onu özümseyordu ve bu da davranışların uyum çabalarıyla benimsetilmesi anlamına gelmekteydi. Bu durum , giderek dış ortamla benzeşerek insanın kendi gücünü bir biçimde kullanmaya zorlaması sonucunu yaratmaktadır. Bunun sonucunda birçok yıkıcı harekete korkak görünmemek için ve emirleri dinlemiş olmak için girişilir. Nitekim Adorno ve arkadaşlarının Nürnberg mahkemelerinde gözlemediği savaş suçlularının savunma davranışları da bu görüşü doğruluyordu. Doğuştan getirilen saldırganlık tepilerinin gücünü gösteren bir olgu olarak açıklanan bu tip saldırgan davranışın kökeni, insan saldırganlığı değil bu güdülerdir. Uyum gösterme gereksiniminin bir sonucu olarak söz dinleme,saldırganlık tepilerini harekete geçirmektedir. Montesquieu’de “kurumlar insanları biçimlendirir” derken uyumdan söz etmekteydi.

2. Güç, İtaat ve Otorite

İnsanlar topluluk içinde yaşamayı çıkarlarına uygun bulurlar ama istekleri bireysel kalır. İşte toplumsal yaşayışın güçlükleri ve yönetim gereksinimi buradan doğar. Yıkım yoluyla egemenlikten insanlık ne hayır bekleyebilir? Merhametlerini baskı altında tutanlar tutma gereği duymayanlara göre daha ürkütücüdür(Russell,1938).

S.Zweig (1969,s:17)”bir güç için en güvenilir ölçü o gücün yendiği dirençtir” diyordu. Ksenophon’un “Kyru Paideia”sından başlayan gelenek Machiavelli’nin hükümdarlara görevlerini öğretmeye dönük “Prens”(1542) adlı eseriyle devam etmiştir. Bu öğretilerde ideal hedef iyilik değil mevkiini korumaktır. Nitekim, Machiavelli’nin ideal bir toplumun değil de gerçek devletin teorisini ortaya koyma arzusunu destekleyen Hegel’de(Almanya’nın Anayasası adlı eseri) “Prens”i okurken Machiavelli’nin düşüncesine şöyle diyerek katkı sağlar: “kangren olmuş uzuvları, lavanta suyu ile iyileştiremezsiniz”(akt:1998,s:47).

Prens adlı yapıtın verdiği ders şudur; siyaset ve ahlak ayrı dünyadır. Devlet iktidarının gerçek sahibi olan , otoritedir. Eserde, korku ve sevgi kavramları tartışılır; hükümdar için hangisi daha sağlamdır? Bağımsızlık ilkesine göre korku hükümdarı halkına karşı daha bağımsız kılar. Sevgi vazgeçilebilir bir şeydir. Sevgide halk aktiftir. Bu rolü oynamaktan vazgeçebilir. Basiretli bir hükümdar başkalarına bağlı olan şeye güvenmektense kendine bağlı olan şeye güvenmelidir.

Horney’ a göre(1937) normal bir insandaki güç duygusu kişinin kendi fiziksel gücünün ya da yeteneklerinin, düşünsel kapasitesinin olgunluk ya da bilgeliğinin farkına varmasından kaynaklanabilir. Güçlü olmak için gösterilen nevrotik çaba, endişe, nefret ve aşağılık duygularından kaynaklanır. Böylece güç için gösterilen normal çaba kuvvetten, nevrotik çaba ise zayıflıktan doğar. Makyavelli, bencilliği insan davranışının en büyük güdü gücü olarak ifade etmiştir. Bunun nedeni kişisel çıkar arzusunun bütün ahlaki düşüncelerden daha güçlü olduğudur. Özgürlüğe yapılan vurgu ise altta yatan bencilliği gizlemeye yöneliktir. Kant ve Freud’un düşünce yolunun altında yatan varsayım bencillikle öz -sevginin özdeş olduğu fikriydi. Fromm bunun tersini savunur. Bencillik öz-sevgiyle eşit değildir. Eğer

yalnızca başkalarını sevebiliyorsa aslında sevemiyor demektir. Kendini onaylamayan kendi özüne ilişkin kaygı içindedir. Temelde güvenlik ve doyumdan yoksun olduğundan kendini bencilce düşünmesi gerekir.

19. yüzyıl düşünürleri ise kendi çağındaki insanın içinde bulunduğu durumu şöyle yansıtmaktaydılar: Kierkegaard, yalnızlık ve önemsizlik duygusu altında ezilen çaresiz bireyi betimlemişti. Nietzsche, sonradan nazizmde ortaya çıkan nihilizmi açıklar ve insanın güçsüzlüğü teması içinde bir “üstinsan” tanımı yapar. Benzer temalara yakın olarak Kafka’da bunun yansımaları vardır. Şöyle ki; insan başkalarıyla ilişki için çabalar ama bunu başaramaz böylelikle tüm bir yaşam ilişki kurma çabası içinde geçer. Sonuç ise boşluk ve çaresizliktir. Kişinin gündelik etkinliklerinde bulduğu güven, onay, başarı bu duyguyu örtülü tutar. Karanlıkta ısıklık çalmak ışığı getirmez. Yani kaygı, güvensizlik, korku yerinde kalır. Fromm’a(1941) göre bunun çaresi olumsuz özgürlükten olumlu özgürlüğe geçmektir. Aksi takdirde özgürlükten sürekli kaçmaları gerekir. Fromm , *Escape from freedom* adlı eserinde 20.yüzyılda özgürlükten kaçışın toplumsal olarak şekillenmiş yolları olarak ; faşist ülkelerde görüldüğü gibi bir lidere itaat etme, düzene uymayı işaret ediyordu.

Fromm’un.(1941) , “özgürlükten kaçış ” kavramına getirdiği anlam, çağdaş insanın ona güvenlik veren ama aynı zamanda onu sınırlayan toplumun bağlarından kurtulması ve kendi bireysel özünün gerçekleşmesi ile yeni bir özgürlük kazanmış olmayacağı idi. Çünkü bu özgürlük onu yok etmiş ve kaygılı ve güçsüz kılmıştır. Burada bireyin karşısına iki yol çıkar: ya kendi özgürlüğünün yükünden kaçarak yeni bağımlılıklar ve boyun eğmelere sığınmak ya da özgün kişilikle bireyselliğe dayanan olumlu özgürlüğün tam olarak gerçekleştirilmesi doğrultusunda ilerlemek. .Bu nedenle, totaliter güçler karşısında zaferi amaçlayan her eylem için önkoşul özgürlükten kaçışın nedenlerinin anlaşılmasıdır. Bireysel gelişim amaçlarını destekleme derecesi toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Otoritecilik tam burada ortaya çıkar. Birey kendi özünü kendisi dışında bir insanla ya da şeyle kaynaştırma eğilimindedir. İnsanlar kendi dışlarındaki güçlere yönelik bağımlılık gösterirler. Tüm yaşamı ezici bir güce sahip bir şey olarak algırlarlar. Bu durum kendini küçümseme, benlik yaralanması sonucunda kendini acı çekirtmeye dönük eğilim olarak görülür(İnanç ve Yerlikaya, 2008, s:114-125). Bu tür mazoşist eğilimlerin yanı sıra sadizmde görülür. Ölçsüz güç uygulamak, kendini başkalarına bağımlı kılmak gibi...Freud temelde mazoşizmi ölüm içgüdüsünün ürünü olarak düşünmüştü. Sonra bu ölüm içgüdüğü cinsel içgüdü ile birleşiyordu. Bu birleşme kendisine yöneldiğinde mazoşizm, başkasına yöneldiğinde sadizm olarak ortaya çıkıyordu. Freud’a göre yıkıcılığı cinsellikle kaynaştırmayı başaramazsak insanın tek seçeneği ya kendini yok etmek ya da başkalarını yok etmektir(McGrath,J,1964;Hogg – Vaughan,2005) .Benzer açıklama Adler tarafından “aşağılık duygusu” , “güç arzusu” gibi kavramlarla açıklanmıştır. Güç arzusu başkalarını akıl dışı yollarla yönetmek anlamına gelen bir dürtü olarak değerlendirilmiştir (Geçtan, 1993,Yanbastı, 1990) . Karen Horney ise Çağımızın Nevrotik İnsanı (1937) adlı yapıtında mazoşist kişilik özelliklerinin bir tanımını sunar. Mazoşizm nevroitik bir acıdır. O’na göre acı çekmekten yararlanmak ; kişinin benliğini zayıflatan, mutsuz olmaya eğilimli kılan bir dürtüdür. Horney bu tanımı

yaparken bu tür eğilimleri biyolojik bir varsayıma dayandırmaz, yalnızca psikolojik olarak açıklar. Mazoşist dürtü eğilimli insan özgüveni olmadığından , temel çaresizlik duygularıyla isteklerini dile getirme becerisini hemen hemen kaybetmiş durumdadır. Abartılmış acı yaşayarak bundan kurtulmaya çalışır çünkü bu acının uyuşturucu etkisi vardır. Acılara gömülme yolu ile sevgi elde etme, kişinin kendini daha büyük bir şey içinde yitirmesi, bireyselliğinin çözülmesi ve kuşkuları, kaygıları benliğinden bu şekilde uzaklaştırması ile doyuma ulaşır. Bu yorum Fromm'la uyuşur. Horney, bu açıklamalarıyla mazoşist dürtülerin asıl kaynağının kişilik çatışmaları olduğunu gösterir. Fromm, sadizmde çabalarının benzer amaçlara hizmet ettiğini ileri sürer. Dayanılmaz yalnızlık ve güçsüzlükten kaçmak çabalarıdır. Korkuya kapılan birey, kendi özüne katlanamaz ve bundan kurtulmaya çalışır. yani bu yükü sırtından atarak güven kazanmaya çalışır. Burada amaç özgürlüğün yükünden kurtulmaktır (Fromm, 1941).

Güç ve otorite, insan davranışının temel güdüsü olarak görülmüş ve bunun dizginlenmesi için yasal ve ahlaki etkenler ağırlık kazanmıştır. İki Dünya Savaşı faşizmin yükselişiyle birlikte güç tutkusu ve bunun doğru olduğu inancı yeni boyutlara ulaşmıştır. Milyonlarca insan gücün zaferinden etkilenmiştir. Bunu güçlü olmanın bir işareti olarak görmüştür:”eğer bir kişi üzerinde onu öldürebilecek güce sahipsem ondan daha güçlüyüm demektir”. Ancak , psikolojik anlamda güç tutkusu güçlülükten değil zayıflıktan doğar . Fromm Hitler’in başarısını O’nun boyun eğme özlemine yol açan koşulların çok iyi farkında oluşuna bağlar.

Freud’un , halkın otorite imgelemine çocukça güç imgelerinin kaplayacağından duyduğu korku açıklamaları ; Adorno, Fromm , Benjamin gibi düşünürleri etkilemişti. Bu yazarlar psikanalizi, Marksist bir toplum eleştirisiyle birleştirmeye çalışıyorlardı. “ Otoriter Kişilik” te kültürün bireyin biçimlenmesinde oynadığı rol konusunda , Freud’dan daha fazla tarihsel ve özgül olma çabasıydı. Adorno, antisemitik inançların, çocukluk dönemlerinde otorite simgesi güçlü kişilerden yoksun olan, kendilerini zayıf hisseden ve suçu yabancı kişilere atmak isteyen insanların gereksinmelerini nasıl yansıttığını göstermeye çalışıyordu(Sennett,1980). Foucault, Fromm’un; boyun eğmeyi seçmeyen insanı , üretken , doğayla içten bir ilişki kuran bireyselliğini koruyarak dünyaya bağlanan kişi olarak tanımlamasından hareket eder. Özerk insanı şu şekilde tanımlar; özerk insan kalabalıklardan farklıdır.”Bir disiplin sisteminde çocuklar yetişkinlerden, hastalar sağlıklı insanlardan, deliler ve suçlular normal ve suçsuz insanlardan daha çok bireyselleşirler”.Foucault’daki bireycilik anlayışı “normal” ve sıradan olmayan bir kusuru bulunduğu için diğerlerinden farklı olmaya dayanır. Özerklik , normal olmayan bir yetenek, kişilik ve bir üslubu olmaktır. Sıradanlık, şekilden yoksun , dikkat çekmeyen, donuk bir nevi amorf bir yaşam olarak tanımlanır. Foucault, açıklamalarını“ Hapishanenin Doğuşu” adlı yapıtında iktidarlar ve şiddet üzerinde yoğunlaştırmıştır.19.yüzyılda iktidarın kendisine karşı işlenmiş suçların cezalandırılması işkence, şiddete dayalı bedensel bir cezalandırma içermiştir. Yasalar hükümlerinin iradesiyle özdeştir. Bu öyle güçlü ve ayrıcalıklı iktidardır ki yaşam ve ölüm üzerine karar verebilmektedir. İktidar bir el koyma hakkıdır, nesnelere , zamana, bedenlere ve nihai olarak yaşamın kendisine el koyar.

Toplumsal her ilişkide üretken ve dolayısıyla her yerde var olan bu iktidarı her şeyden önce iktidara sahip olan ve olmayanlar arasındaki bir ilişki olarak değil, bir güç ilişkileri çokluğu olarak anlamak gerekir. Modern çağın disiplinci iktidarı ise bireyi, üreten, itaat eden görmektedir. Yasalar giderek arka plana geçmekte onun yerine iktidarın belirlediği normlar ön plana çıkmaktadır. Bu toplumda hapisane okul, aile, akıl hastanesi gibi bireyi uyuma zorlayan, bireyi normalleştiren ve üretim süreçlerini uygun kılan bir kurum olarak görev yapar. Modern iktidar bedensel şiddeti yasaklar ancak itaatkar ve üretken hale getirecek yeni teknikler icad eder(Keskin,1997.; Foucault, 1994).

3. SONUÇ

“Filozoflar bu dünyanın devletlerinde kral, önder dediklerimiz gerçekten filozof olmadıkça; böylece aynı insanda siyasal güç ve bilgelik birleşmedikçe, kesin bir yasayla herkese yalnız kendi yapacağı iş verilmedikçe ne devletler ne de insan ırkı kötülüklerden kurtulabilir. Öyleyse, bunu gerçekleştirmedikçe bizim devletimizin yaşama ve gün ışığına çıkma olanağı da yoktur.”

Platon, Devlet

Kant’ın barış konusunda ortaya koyduğu görüşleri gibi ; barışın oluşturulamamasında kusursuz olmayan insan doğası ve kötü , baskıcı toplumlar sorumlu tutulabilir. Şu iki alıntı insanda barış ve saldırganlık düşüncesinin anlaşılmasında esin kaynağı olabilir. İlki Wright Mills’e ait(1959) :

Barış her türlü bakış açısından o denli güzel bir terimdir ki buna son derece sakımlı yaklaşmak yerinde olacaktır. Her dönemde, her türden insan için son derece farklı anlam taşımıştır. Böyle olmasaydı, insanlar barış üzerinde bu denli çaba göstermez, görüş birliğine varamazlardı” (akt: Mitscherlich,1997; 1999).

Diğeri Freud (1934) a ait:

“Açıkça, insanları kendi doğalarında bulunan saldırganlığa eğilimi doyumaktan vazgeçirmek kolay değildir; bundan hiç rahatlık duymazlar”(akt: Mitscherlich,1997,1999).

İnsanların karşılıklı olarak birbirlerinden istedikleri haklardan dünyada sürekli kavgalar , iktidar kavgaları ve savaşlar doğmaktadır. İnsanın çıkarları tehlikeye girdiği zaman eşitlik duyguları kolayca bozulmaktadır. Bunun nedeni narsisist ölçsüzlüklerle kendine duyduğu sevgi nedeniyledir. Aslında şöyle de söyleyebiliriz; insan, kendine hizmet eden bir davranışa karşı saldırganlık düşüncesi geliştirmez. Bütün bunlara karşın, kendilik sevgisinin yanı sıra geri kalan kimi şeyler vardır. Burada psikoloji önemli bir sorunla karşı karşıyadır. Yıkıcılığı

besleyen güç kaynaklarını yukarıda tartıştık. Öte yandan savaş her zaman ölüm eğilimi içerir. Doğada insanın kendi türüne karşı yönelttiği yıkıcılık başka hiçbir canlıda görülmez. Burada insana özgü davranış tipleriyle karşılaşırız. Öldürücü amaçla yapılan saldırganlıkları engelleyecek hiçbir töre bulunmamaktadır. İnsan bir savaşa giriştiğinde eğer durum gerektiriyorsa, elinde bulundurduğu her aracı kullanır. İktidarlar da insanın saldırgan tepkilere olan yatkınlığını kullanıyorlar.

Gelişen ve uygarlaşan dünya’da savaşlar hala devam ediyorsa ve uygun barış stratejileri bulunamamışsa , toplumsal düzeni oluşturan kurumları sorgulamak, insanlığın mutluluğu ve huzuru ararken seçimini doğru yapabilmesi daha fazla önem taşımaktadır. Bu kötülüklerin kaynağı, insanın kendisidir, çünkü insanın kurduğu toplumlar kusurludur. Aslında hiçbir psikoloji argümanı birgün barışçı ve hoşgörülü bir yeni insanı düşünmemize izin vermiyor ama daha merhametli, daha vicdanlı, daha anlayışlı yapabilir. İnsan yapısını daha iyi anlayarak ve kavrayarak mutluluk ahlakı geliştirebilmelidir. Çağdaş bilim, dünyayı ve evreni bir bütünlük içinde kavramamız gerektiğini göstermiştir. Hiçbir şey aslında tek başına ve birbirinden bağımsız değildir. Irk , kültür , ulus ve uygarlık ancak uzun vadede hepimizi birleştiren insani özelliklerin yanında bunlar çok az önemlidir. Bu düşünce bizim üç boyutlu algı alanımızı aşan bir olgudur. Bu gerçeği kavrayarak , kişilik gelişiminde, sanatta , politikada ve sosyal düzende bilincimizi buna göre ayarlamamız gerekmektedir. Bunun için gereken adımlar başta kişilik kuramcılarının insanı anlama yollarının yeniden kavranması , ahlak felsefecilerinin yeniden anlaşılma çabalarının ve günümüzün ahlak sorununun görünümü genel insan sorunu ile bağlantı içinde anlaşılabilmesini kavramak önemlidir. Nasıl yeni bir savaş biçimi icat ettiysek şimdi de yeni bir barış biçimi icat etmek zorundayız.

Bu barış biçimi için, gücün ve bilginin merkezi bir rolde olduğu ve bundan yararlanmak zorunda olduğumuz gerçeğini gözardı etmememiz gerekiyor . Francis Fukuyama, anti-otorite güdüsünün fazlaca kaçtığını, paylaşılan sosyal normların temelini çatırdattığını ileri sürüyordu. Bu fikir kültürün sloganı haline gelirse, kültürü bir arada tutacak bir şey kalmayacaktır. Nitekim Baudrillard(1996, s:203-204)) , kendi geçmişimizi şimdiki yaşayan değerlere dönüştüremediğimizden bahsediyor. Kültürel antikolar bağımsızlık noksanlığı edindi .Bu bağımsızlık noksanlığı kayıtsızlık olabilir. İnsan, özgürlüğünü nasıl kazanacağını ve nasıl kuşkulacağını öğrenmek zorundadır. Bunu öğrenmesi yaşadığı toplumun siyasal diktaya dönüşmemesini sağlar ki bu da barışçı bir toplum olabilmesi için bir gerekliliktir

İnsanların birlikte yaşama ahlakının oluşturulduğu malzemeyi sağlayan şey güçlü benlik yapılarının oluşturulmasıdır. Bu ise bir iç çabanın ürünüdür. Psikoloji bireye bu alanda çok önemli bir yol göstericidir. Evrensel bir insan davranışı yoktur ve insanlık ortak paydalarda kavranamaz. Ancak evrensel ödevler ve sorumluluklar çıkarılabilir. Waddington (1960),” yakın tarihe damga vuran savaşlar, işkenceler, zorunlu göçler ve diğer hesaplanmış vahşetler çoğunlukla eylemlerinin haklı olduğuna içtenlikle inanan insanlar tarafından ve aslında inandıkları temel ilkelerin uygulanmasının gereği olarak yapılmıştır” diyor (akt. Bauman, 1993). Ahlaki

davranışların sağlam temellerine yönelik uzun arayışların başlangıç noktası burasıdır. Ahlaki benliğin simgesi özgürleşmedir; yani davranışların duygulara bağımlılığı akla bağımlı olmasıyla yer değiştirmesidir.

İyi sonuç da kötü sonuç da ne düzenekseldir; ne de önceden yazgılanmıştır. Karar, insana dayanmaktadır. Onun kendisini, yaşamını ve mutluluğunu önemle ele almasına; kendisinin ve toplumunun ahlaksal sorunlarıyla yüzyüze gelmeyi göze almasına bağlıdır. Yani karar, insanın kendi kendisi olabilmek yiğitliğine ve kendisini savunabilmesine dayanmaktadır(Fromm,2000,s:239).

Sonuç olarak; tehlikenin daha azı ve barış umutlarının gerçekleşmesi için net düşünmeye doğru değerler seçmek için bilgeliğe ihtiyacımız vardır. İnsanlığın durumunu ilgilendiren kanıtlar, insanlığa ait değerlerin ışığında ve insanlığın olanaklarına göre tartılmalıdır. Saldırganlığın düzenli bir biçimde yıkıcılığa dönüşmesinin sürüp sürmeyeceğine ilişkin görüşler ancak farklı disiplinlerin gözlemlenebilir belirleyici etmenlerinin bir araya getirilmesiyle netlik kazanacaktır.

Sefiller romanının önsözünden:

“Yasalar ve gelenekler sosyal mahkumiyetlere yol açtığı sürece ve uygarlığın göbeğinde cehennemler yaratılıp, kutsal kadere insan kaceriliği karıştırıldıkça; yüzyılın üç sorunu, proleteryanın aşağıladığı erkek, açlığın sokağa düşürdüğü kadın, gecenin sakatladığı çocuk için çözüm bulunmadıkça; kimi diyarlarda toplumsal boğulma yaşandııkça; başka bir deyiş ve daha geniş bir görüşle yeryüzünde cehalet ve yoksulluk var olduğu sürece bu kitabın türünde kitaplar yararsız sayılmazlar”. Victor Hugo, 1862, Hauteville- House

Spinoza’dan:

“..bütün bu savaş ve felaketler beni ne güldürüyor ne de ağlatıyor, daha çok, felsefe yapma ve insan doğasını daha iyi anlama için gözlemeleme isteği uyandırıyor bende.”(akt:Deleuze,G,2008)

KAYNAKÇA

Adorno, T. (2007). ”Auschwitz Sonrasında Eğitim”, *Cogito*, 4.basım, *Adorno: Kitle, Melankoli, Felsefe*, sayı 36, İstanbul: YKY, s:236-244.

Aronson, E. (1976). **The Social Animal**, (ed) Atkinson, R., 141-149, San Francisco: W.H.Freeman and Company.

Baudrillard, J,. (1996). Ütopya’dan Sonra, (ed) Gardels, **Yüzyılın Sonu**, İstanbul: Koç-Unisys yay.4.s: 200-206.

Bauman, (1993). **Postmodern Ethics**, Blackwell; (çev) Türker, A, Postmodern etik

(1998), İstanbul: Ayrıntı yay.

Chioran, M. (1956). **La Tentation d'Exister, Gallimard** ; (çev) Sarıalioğlu,K , Varolma Eğilimi (2002),İstanbul: Gendaş yay.

Deleuze, G. (2008). **Spinoza Üzerine Onbir Ders**, (çev) Baker, U. Felsefe Dizisi 16, İstanbul: Kabalcı yay.

Erten,Y-Ardalı, C. (1997).”Saldırganlık, Şiddet ve Terörün Psikososyal Yapıları” Şiddet, *Cogito*, .3.Baskı, Sayı 6-7, s:143-164, İstanbul: YKY.

Foucault, M. (1994). **Dits Et Ecrits, Gallimard;** (çev) Akınbay,O , Özne ve İktidar, (2005), İstanbul: Ayrıntı yay.

Fromm,E.(1941) **Escape From Freedom**, New York, Rinehart and Winston.

Fromm,E.(1973) **The Anatomy of Human Destructiveness**, New York: Holt, Rinehartand Winston.

Fromm,E.(2000). **Kendini Savunan İnsan**, (çev) Arat, N, İstanbul: Say yay.

Geçtan,E.(1993). **Psikanaliz ve Sonrası**, İstanbul: Remzi kitabevi.

Geçtan,E.(2010).**Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar**, İstanbul: Metis yay

Hogg,Vaughan (2005) **Social Psychology, Pearson Education Limited**, (çev) Yıldız, İ, Sosyal Psikoloji, 2007, Ankara: Ütopya.

Horney,K.(1937) **The Neurotic Personality Of Our Time**, New York : Norton, (çev) Bagatur, E , 1986, İstanbul: Yaprak yay.

Horney, K (1966) **Our Inner Conflicts** , (ed) Kelman,H, New York : Norton Company.Inc.

İnanç, Y. B ve Yerlikaya, E.E., (2008)., **Kişilik Kuramları**, Pegem Akademi Yayıncılık: İstanbul.

Keskin, F.(1997) , “Foucault’da Şiddet Ve İktidar”, *Cogito* ,Sayı 6-7, İkinci Basım, s117-122, İstanbul: YKY

Kohut, H. (1977). **The Restoration Of The Self**, New York: İnt.Uni.Press

Lipson, L. (2000). **Uygarlığın Ahlaki Bunalımları**, T.İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul:Şefik matbaası.

- Lorenz, K. (1983). *Das Sogenannte Böse*, (çev) Atayman, Güney, 2008, **İşte İnsan**, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları
- Machiavelli, (1532). **Il Principe**, (çev) Karabulut,K, 1998, 5.Basım, İstanbul: Sosyal yay.
- McGrath, J. (1964) **Social Psychology**, Great Britain: Holt, Rinehart and Winston, Inc.
- Mitscherlick, A. (1997). “Zulüm Üstüne Savlar”, *Cogito*, Sayı 6-7, İkinci Basım, s.221- 236, İstanbul: YKY.
- Mitscherlick, A. (1999). **Barış Düşüncesi ve Saldırganlık**, (çev) Portakal,H, İstanbul: Cem Yay.
- Rochlin, G. (1973). **Man’s Aggression: The Defense Of The Self**, Boston: Gambit.
- Russell,B. (1938). **Power: A New Social Analysis**, (çev) Ergin, M, İktidar, 1990, İstanbul: Cem yayınevi.
- Rycroft,C (1983). **A Critical Dictionary of Psychoanalysis**, Penguin Books.
- Sakallı,N. (2001). **Sosyal Etkiler**, Ankara: İmge kitabevi.
- Sennett, R. (1980). **Authority**, Norton&Company, 1993, (çev) Durand, K, Otorite, (2005), İstanbul, Ayrıntı
- Yanbastı, G. (1990). **Kişilik Kuramları**, İzmir: Ege Üniversitesi Yay.
- Zweig. S. (1969). **Freud ve Öğretisi**, (çev) Eliçin, 2.Basım. Kültür Serisi, İstanbul: Remzi Kitabevi.